

Ватикан та геополітика: між Божим промислом і людським. Український контекст

Ольга Ямборко

Папа Римський Франциск і Патріарх Кирило підписали спільну декларацію. 12 лютого 2016, Гавана.

Війна в Україні призвела до суттєвих перестановок на геополітичній карті світу. У зв'язку із цим самим українцям, як і представникам геополітичної шахівниці, довелося скласти «іспит совісті». Для українців він має життєве значення й тяжіє до однозначних відповідей, натомість світова спільнота та її провідні інституції визначаються між мораллю – «європейськими цінностями» – та «інтересами». Агресор в особі росії упродовж довгого часу випробовує на міцність систему світового порядку, сформовану після Другої світової війни. На фронтах російсько-української війни ця проблема перейшла усі межі і проявила реальний стан справ, коли чимало міжнародних інституцій виявились неспроможними виконувати свої функції або у реалізації своєї місії користуються підміною понять. Таких прикладів чимало, і вони доповнюються. Згадаймо скандальний звіт Amnesty International по ситуації в Україні, де було зазначено, що ЗСУ наражають мирне населення на небезпеку, створюючи бази і розміщуючи озброєння в житлових районах, у тому числі в школах і лікарнях, під час оборони від повномасштабного російського вторгнення. Українська влада, військові, Офіс омбудсмена і громадськість назвали звіт несправедливим, маніпулятивним і таким, що надає більшу перевагу діям країни-агресора¹. Amnesty International – неурядова міжнародна правозахисна організація, заснована у Британії 1961 року, яка нині перетворилась на потужний міжнародний рух, що нараховує 3 млн учасників. Після заяви щодо України, у знак протесту залишив Amnesty International співзасновник її шведського офісу, письменник Пер Вестберг². Майже ідентична історія трапилась із заявою Гуманітарної координаторки ООН в Україні Деніз Браун після

ракетного удару росії по смт. Чаплине на Дніпропетровщині, що стався 24 серпня і де було уражено кілька житлових споруд та пасажирський потяг, загинуло 25 людей, з них двоє дітей. У своїй заяві Деніз Браун закликала «усі без винятку сторони повинні поважати свої зобов'язання згідно з міжнародним гуманітарним правом і постійно піклуватися про збереження цивільних осіб та цивільної інфраструктури, щоб вони були захищені, були збережені їхні будинки та необхідні послуги»³. В МЗС України заявили, що розчаровані відсутністю чіткої позиції офісу Гуманітарної координаторки ООН та наголосили, що «прирівняння жертви до агресора є абсолютно неприйнятним»⁴. У контексті війни росії в Україні критики зазнала невідзначеність позиції найстарішої гуманітарної організації у світі – Міжнародного комітету Червоного Хреста (1863 року заснування). З цього приводу ще 24 березня низка українських правників, правозахисників, представників громадськості виступили зі зверненням до Міжнародного комітету Червоного Хреста, де зокрема вимагали офіційних коментарів комітету щодо того, чому місія Червоного Хреста покинула Маріуполь, і пояснити, які конкретні дії зробив комітет, щоб запобігти воєнним злочинам і злочинам проти людяності у Маріуполі⁵. Один із підписантів

³ Олена Богданюк. В МЗС засудили заяву представниці ООН щодо обстрілу Чаплиного. Про що йдеться. – 26 серпня 2022. - <https://suspijne.media/275177-v-mzs-zasudili-zaavu-predstavnicii-onn-sodo-obstrilu-caplinoogo-pro-so-jdetsa/>

⁴ Там само.

⁵ Ірина Назарчук. Міжнародний комітет Червоного Хреста: репутаційна криза через війну в Україні. – 27 березня 2022. - <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-chervonyy-khrestrosiya/31772843.html>.

¹ Після звіту Amnesty International щодо України звільнився один з засновників організації в Швеції – ЗМІ. – 10 серпня 2022. - <https://www.radiosvoboda.org/a/news-shvetsiya-amnesty-vidstavka/31981837.html>

² Там само.

звернення правник Микола Грановський зауважив, що «МКЧХ з його нейтральністю та рівним ставленням до сторін збройного конфлікту має проблеми, коли треба взаємодіяти з радикальним злом (...). Крім того, у МКЧХ до Росії ставилися завжди із великим пієтетом та побоюванням, терпіли від них відверті ляпаси (як примусове закриття Росією офісів МКЧХ у Сімферополі – на українській території – та в Нальчику, поєднане із фактичною заборонаю працювати на Північному Кавказі)»⁶. Не зайве пригадати, що у 2010–2014 рр. національної делегації МКЧХ в Україні не було, тут кураторство здійснювала московська делегація.

«У той час, коли у світі йде 20 воєн, – за словами митрополита УГКЦ Бориса Гудзяка, – звертають увагу на Україну, бо тут називають речі своїм іменем: це є добро, а це є зло»⁷. Проте необхідність визначитися є важким завданням для міжнародних інституцій. Неоднозначною та асиметричною у цьому зв'язку є і реакція Ватикану, з огляду на декларації Папи Римського Франциска. В одній із них він зазначив: «Тут у цій війні немає метафізичного добра і зла, з'являється щось глобальне з елементами, які дуже переплітаються. Я просто проти зведення складності до відмінності між хорошим і поганим, не думаючи про корені й інтереси, які дуже складні»⁸. Ця думка Понтифіка підкріплена характером його діяльності впродовж російської агресії в Україні, коли Папа намагався активніше контактувати з російською стороною. Зокрема, після окупації Донбасу й анексії Криму відбулась історична зустріч папи Франциска та патріарха Кирила в Гавані у 2016 році. Учасники підписали Гаванську декларацію, що містила суперечні тези щодо ситуації в Україні. Як зауважив з цього приводу Мирослав Маринович, «в питанні України та Росії Католицька Церква задля ефемерного "діалогу з Москвою" знову розминулася з правдою»⁹.

Ватиканська дипломатія належить до найстаріших, а тому найдосвідченіших та авторитетних інституцій у світі, і на початку XXI ст. представляє своєрідний окремий складник міжнародної дипломатії в цілому. До неї, передусім, звертаються як до посередника у вирішенні конфліктних або спірних питань. На це були уповання і в українській стороні під час російської окупації Донбасу й анексії Криму та нині – у розпал повномасштабної агресії. Бути посередником, – визнає ватиканський дипломат Андрій Максимович, – не так просто, адже «завжди є спокуса суб'єктивного бачення, спокуса схилитися до тієї чи іншої сторони через

вплив людського фактору»¹⁰. Властиво, це і сталося з ватиканською дипломатією у контексті війни в Україні. Про наявність «людського фактору» у дипломатичній діяльності Папи Римського Франциска щодо України сьогодні кажуть відкрито¹¹. Вже на початку російського вторгнення в Україну навіть ватиканські оглядачі зрозуміли українських католиків, які вважають, що папа зайшов задалеко «у своїх спробах довести Росії, і особливо Російській Православній Церкві, що він не хоче брати участі в конфлікті»¹².

Понтифік тричі мав зустріч з Путіним, крайній візит президента росії до Ватикану відбувся у 2019 році, де обговорювали ситуацію в Сирії, Україні та Венесуелі. Уже після повномасштабного вторгнення росії в Україну виникла низка подій та заяв з боку Ватикану, що обурили українське суспільство і спричинили реакцію на рівні держави. Перший – напередодні Великодня під час ватиканської Хресної дороги у Страсну П'ятницю, яка традиційно щороку присвячена певній проблемній темі і транслюється у прямому ефірі на весь світ. Цього року запросили двох жінок – українку та росіянку – нести процесійний хрест на знак примирення. Незважаючи на застереження, Ватикан реалізував запланований сценарій Хресної дороги. Далі українці неабияк уповали на авторитет папи у справі визволення полонених азовців, дружини воїнів навіть були на відкритій аудієнції у Понтифіка.

У наступних заявах очільника Ватикану стосовно війни в Україні лейтмотивом було те, що страждання українців не відрізняються від страждань росіян або інших народів, котрі, до того ж, внаслідок цієї війни потерпають від голоду¹³. Апофеозом стало висловлювання Папи Римського на аудієнції 24 серпня. Коли Україна відзначає День Незалежності, папа заявив, що вина за війну лежить на всіх сторонах конфлікту, і загадав серед невинних жертв загиблї у Підмосков'ї від підриву авто Дар'ю Дугіна – доньку ідеолога «русского міра» Александра Дугіна. У відповідь МЗС України запросило Апостольського Нунція на зустріч, де наголосило, що в Україні глибоко розчаровані словами Понтифіка, які несправедливо прирівнюють агресора і жертву. Також ішлося про незрозуміле рішення загадати у контексті російсько-української війни смерть російської громадянки на території Росії, до якої Україна не має жодного відношення, і забутих папою конкретних жертв цієї війни, серед яких вже понад 376 дітей, вбитих

⁶ Mykola Gnatovsky. Про Міжнародний комітет Червоного Хреста. – 27 березня. <https://www.facebook.com/gnatovsky/posts/10159985276637442>

⁷ Борис Гудзяк: «У світі йде 20 воєн. Але звертають увагу на Україну, бо тут називають речі своїм іменем: це є добро, а це є зло». – 30 липня 2022. – Інтерв'ю з Мирославою Барчук. – https://lb.ua/culture/2022/07/30/524678_boris_gudzyak_u_sviti_yde_20_voien_ale.html

⁸ Там само. Цит.

⁹ Мирослав Маринович. Зустріч епохальна. Наслідки також. – 14 лютого 2016. – <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/02/14/7098915/>

¹⁰ Ватиканська дипломатія: місія посередництва та збереження єдності Церкви в різноманітності. – 14.10.2020. – Релігійно-інформаційна служба України. – https://risu.ua/vatikanska-diplomatija-misiya-poserednictva-ta-zberezhennya-yednosti-cerkvi-v-riznomanitnosti_n112603

¹¹ Мирослав Маринович. Зустріч епохальна. Наслідки також. – 14 лютого 2016. – <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/02/14/7098915/>

¹² Джон Аллен. Чи погляд Папи на Україну затуманений «єкуменічною коректністю»? – 08 лютого 2015. – <https://credo.pro/2015/02/129812>

¹³ Ольга Глущенко. Папа Римський: Війна в Україні відвернула увагу від загрози голоду. – 15 серпня 2022. – <https://www.pravda.com.ua/news/2022/08/15/7363255/>

російськими окупантами¹⁴. «Українське серце розривається від слів папи. Це було несправедливо». – підсумував міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба¹⁵. Можливо, цим подіям колись присвятять документальний або художній фільм, так само можливо, епіграфом до них буде взято пташиний поєдинок на площі св. Петра під час молитви за мир в Україні у січні 2014 року, коли щойно випущені папою Франциском голуби заледве вирвалися з лабет ворона і мартина. Це сталося на початку російсько-української війни, і тоді українці однозначно потрактували цей момент як дуже символічний – Боже провидіння. Треба сказати, українська тема у ватиканських хроніках не вперше сягнула таких високих порівнянь. Більше того, ті події мали неабиякий резонанс у світі й, за звичаєм свого часу, були миттєво описані та екранізовані у популярній белетристичній формі. Їх серцевиною стала поява у Ватикані багаторічного в'язня радянських таборів, предстоятеля забороненої в СРСР Української греко-католицької церкви Йосипа Сліпого. Напередодні звільнення, коли Йосип Сліпий перебував на засланні у мордовських таборах, світ переживав Карибську кризу, що загрожувала розв'язанням ядерної війни. Посередником у мирному врегулюванні цього конфлікту між США та СРСР виступив папа Іоанн XXIII, за його ж ініціативи розпочалися перемовини про звільнення Сліпого, які з радянською стороною та безпосередньо генсеком СРСР Хрущовим вів американський журналіст Норман Казенс. Вплив Нормана Казенса у ролі посередника між СРСР та США заслуговує окремої уваги, позаяк він є ініціатором та засновником у 1961 році Дартмутської мирної конференції, яка вважається найдовшим двостороннім діалогом між США та СРСР, що з початком російської агресії в Україні відновився вже між США та РФ у 2014 році. Концептуально, представниками держав-учасниць у цій конференції виступали не тільки політики чи юристи, а й науковці та митці. Таким хрестоматійним прикладом з радянського боку виявився український радянський компартійний драматург та дипломат Олександр Корнійчук. Саме на фабулі Карибської кризи та визволення з сибірської каторги глави забороненої церкви базується роман австралійця Моріса Уеста «Черевики рибалки», опублікований у 1963 році, незабаром після приїзду Йосипа Сліпого до Ватикану. Автор змістив вектор геополітичної кризи у бік КНР та змінив імена й долю дійових осіб – Йосипа Сліпого назвав митрополитом Львівським Кирилом Павловичем Лакотою, папу Іоанна XXIII – Пієм XIII, генсека

ЦК КПРС Хрущова – Петром Іллічем Каменєвим, а журналіста Нормана Казенса – американським ньюзмейкером Джорджем Файбером. У своїй авторській фантазії Моріс Уест пішов далі реальних обставин і зосередив інтригу на тому, що головного героя його книги несподівано обирають новим папою після раптової смерті попередника. Таким чином, Моріс Уест у 1963 році в своєму романі передбачив події жовтня 1978 року, коли на папський престол вперше зійшов слов'янин, священник з країни соцтабору – польський кардинал Кароль Юзеф Войтила. За збігом обставин, роман був опублікований у день смерті папи Іоанна XXIII 3 червня 1963 року, але це не завадило йому стати бестселером у США¹⁶.

«Черевики рибалки» у 1968 році екранізували у Голлівуді (реж. Майкл Андерсон). Про непересічне значення запланованої студією Metro-Goldwyn-Mayer екранізації і її претензійність щодо касових зборів у світовому прокаті свідчить те, що фільм зібрав зірковий для свого часу інтернаціональний акторський ансамбль у складі Ентоні Квінна (Кирило Лакота / папа Кирило I), Лоуренса Олів'є (Пьотр Каменєв), Вітторіо Де Сіки (кардинал Рінальді), Оскара Вернера (о. Дейвід Телемонд), Джона Гілгуда (папа Пій XIII) та ін. Фільм було номіновано на дві премії «Оскар» за найкращу музику (Алекс Норт) і за найкращу роботу художника-постановника (Джордж Девіс і Едвард Карфанью), проте комерційного успіху він своїм творцям не забезпечив¹⁷.

Хоч би що, та серед української діаспори тоді і серед української громадськості сьогодні «Черевики рибалки» як книга¹⁸ і фільм не здобули популярності та очікуваного захвату. Причини слід шукати в еквілібристиці авторів важливими деталями, зокрема, між плутаниною «український» і «руський» проглядає поширений донедавна у світі стереотип про Україну як регіон росії. Компліментарною тональністю щодо СРСР тут прошито всю історію: папа і колишній в'язень радянських таборів Кирило Лакота в результаті діє фактично як агент Кремля та бере участь у спільній місії в КНР. Радянські табори і номенклатурних функціонерів у фільмі зображено стриманими, але м'якими барвами, показуючи тим самим нехай суворий, проте цивілізований образ тієї системи. Обізнаному глядачеві одразу впадають в око хороші манери генсека та його оточення, де, по-англійськи невимушено, прийнято носити костюм-тройку – явище, небачене у тодішній радянській дійсності. Цього не змінює навіть той винятковий факт, що Хрущов замовляв гардероб для свого візиту до США у 1959 році знаменитому кравцеві-італійцю Анжело Літріко – вже за рік під час засідання в Генасамблеї ООН Хрущов гамселів по столу змайстрованим італійцями мешто...

За сюжетом, у «Черевиках рибалки», щоб врятувати КНР від голоду, а світ від потенційної загрози війни, Лакота

¹⁴ «У зв'язку з висловлюваннями Папи Франциска до МЗС України був запрошений Апостольський Нунцій в Україні». – 25 серпня 2022. – <https://mfa.gov.ua/news/u-zvyazku-z-vislovlyuvannyami-papi-franciska-do-mzs-ukrayini-buv-zaproshenij-apostolskij-nuncij-v-ukrayini>

¹⁵ Тетяна Катриченко. Невдачі дипломатії Ватикану. Чому Папа Римський Франциск не називає Росію агресором. – 27 серпня 2022. – <https://focus.ua/uk/politics/527055-neudachi-diplomatii-vatikana-pochemu-papa-rimskiy-francisk-ne-nazyvaet-rossiyu-agressorom>

¹⁶ The Shoes of the Fisherman (novel). – [https://en.wikipedia.org/wiki/The_Shoes_of_the_Fisherman_\(novel\)](https://en.wikipedia.org/wiki/The_Shoes_of_the_Fisherman_(novel)).

¹⁷ The Shoes of the Fisherman. – https://en.wikipedia.org/wiki/The_Shoes_of_the_Fisherman

¹⁸ Українською мовою роман Мартіна Веста презентували у 2019 році.

вдається до «безпрецедентного» кроку та обіцяє під час своєї інавгураційної промови продати майно Ватикану, у т. ч. твори мистецтва та нерухомість. Розпочинає свою промову новий папа, цитуючи гімн любові апостола Петра, і на завершення закликає всіх великих і малих світу цього ділитися з тими, хто потребує допомоги. Фінал відрізняє фільм від книги-першоджерела. Моріс Уест у зв'язку з цим зауважив, що сценарій фільму йому як автору видався цільнішим і таким, що сильніше говорить про те, що він сам хотів сказати у романі: «Ми підійшли до моменту в історії, коли люди – чорні чи білі, марксистичні чи капіталістичні, християни та нехристияни – повинні будуть зробити вибір. Їм доведеться або здійснити акт любові один до одного, або акт ненависті один до одного. Люди з обох сторін мають сказати: "Ми всі брати. Чому ми вбиваємо один одного на вулицях? Не дозволяйте скидати атомну бомбу. Давайте поговоримо ще годину". Сьогодні це – справжнє торжество добра над злом. Це те, що я намагався вкласти в останню промову до фільму»¹⁹.

«Чи Вас там, у Сибіру, дуже мучили?» – запитає в лютому 1973 року на летовищі у Мельбурні Йосипа Сліпого один з репортерів. «Читайте роман Моріса Уеста, там все написано». – відповідь глава УГКЦ²⁰. Іронія Йосипа Сліпого тут очевидна і звернена до світу, який готовий за чисту монету сприймати плакатну вигадку – написану і видану менше як за чотири місяці²¹. На свій манер, пропаганда за залізною завісою також не випускала постаті Сліпого зі своєї орбіти – паралельно з голлівудською екранізацією «Черевиків рибалки», в СРСР у 1968 році зняли документальний фільм «Уніатський кардинал Сліпий», далі його згадують як посібника гітлерівських загарбників у документальних стрічках «Режим терору та грабунку» (1980) і «Пастор на слизькій дорозі» (1980)²². Реальну ж картину слід шукати у розсекречених нині 33 томах справи «Рифи» – «повному зібранні» чекістських матеріалів про Йосипа Сліпого. Це тільки невелика частина літопису Української греко-католицької церкви у часи радянського терору, яка вистояла високою ціною та, як жодна інша церква, отримала найбільше мучеників, з них 26 осіб – єпископів, єпархіальних священників, монахів та монахинь і один мирянин були беатифіковані у 2001 році папою Іоанном Павлом II. Йосип Сліпий, будучи на чолі Української греко-католицької церкви у той час, виявився тим провідником, який показав важливий приклад стійкості в умовах, коли влада намагалась дискредитувати та знищити УГКЦ. Після визволення і приїзду до Ватикану він проводив активну організацій-

ну, наукову, просвітницьку діяльність, обстоював надання УГКЦ статусу патріархату. «І цей шлях, – напише у своєму Заповіті Йосип Сліпий, – як з часом виявилось, не був шляхом, на якому світили „астра“ – ясні зорі. Він і далі був шляхом В'язня Христа ради, тим разом в'язня на химерній волі...»²³. Тоді глава УГКЦ переконався в упевдженнях з боку Ватикану того ж характеру, які бачимо нині: «Апостольський Римський Престол під впливом і владою урядовців Римської Курії, може, і в доброму намірі, взяв у 1970-их роках політичний курс, який спричинив болючий удар для нашої Церкви в Україні, а ще більше – для тієї частини нашої Церкви і Народу, що опинилась у вільному світі. Увесь християнський світ є свідком, що наші постійні перестороги і покірні аргументи, які ми надавали Папі Павлові VI, не бралися до уваги»²⁴. Аналогічними тоді були й політичні мотивації, що базувались на таємних контактах між Апостольською Римською столицею і Московською патріархією. Укладені між ними документи, за свідченням Йосипа Сліпого, «мали характер присуду смерті для Української Церкви, а водночас докірливо вдаряли в саму Вселенську Христову Церкву, очолену Наступником св. Апостола Петра»²⁵.

Йосип Сліпий за життя був свідком неймовірних, за людськими мірками, подій. Це і його звільнення після 18 років таборів, і обрання на папство слов'янина, що стало епохальною подією у ХХ столітті. Він не дожив до здобуття державної незалежності України та виходу УГКЦ з підпілля, але передбачив це у своєму Заповіті. Так сталося у т. ч. і завдяки його невтомній діяльності.

Хай якими будуть геополітичні плани і дії, на фронті російсько-української війни світ нині кардинально змінюється. Скептицизм світових політиків на початку повномасштабного вторгнення росії, красномовно озвучений міністром фінансів Німеччини Крістіаном Лінднером послу України Андрію Мельнику, про те, що Україна «має лише кілька годин»²⁶, спростував Український народ, натхненно, ось уже вісім місяців, втілюючи заклик свого Пророка:

Борітеся – поборете!

Вам Бог помагає!

За вас правда, за вас слава

І воля святая!

(Т. Г. Шевченко. «Кавказ»)

Від редакції. Як повідомила «Українська правда» 12.10.2022, Папа Римський Франциск засудив бомбардування України: «треба зупинити ураган насильства».

¹⁹ La Badie, Don (May 5, 1968). «Pilgrimage to the Set of 'Shoes of a Fisherman': 'Shoes of a Fisherman'». Los Angeles Times. p. q1.

²⁰ Цит. за: Україномовний переклад книги Моріса Веста «Черевиків рибалки» презентували у Філадельфії. – <https://stsofia.us/en/ukrayinska-ukrayinomovnij-pereklad-knigi-morisa-vesta-cherreviki-ribalki-prezentuvani-u-filyadelfiyi/>

²¹ Йосип Сліпий приїхав до Ватикану 9 лютого 1963 року, роман Моріса Уеста був опублікований 3 червня 1963 року.

²² Сергійчук В. Перемоги над Йосипом Сліпим радянська влада не досягнула // Відкрита Церква. – <https://youtu.be/ziGuNSMISqQ>

²³ Заповіт Блаженнішого Патріярха Йосифа Сліпого. – <http://dds.edu.ua/ua/articles/2/duhovna-svitlytsa/rik-patriarha-josyfa/952-zapovit-patriarha.html>

²⁴ Там само.

²⁵ Там само.

²⁶ Міністр фінансів Німеччини заявив, що в «Україні залишилося кілька годин» після вторгнення РФ – посол Мельник плакав. – 28.03.2022. – <https://www.volyn.com.ua/news/210958-ministr-finansiv-nimechchyny-zaiaviv-shcho-v-ukraini-zalyshylosia-kilka-hodyn-pislia-vtorhennia-rf-posol-melnyk-plakav>